

derivat de TRĪPALĪUM 'espècie de cep o instrument d'aferrar i turmentar', compost de TRES i PALUS, pels tres pals que formaven l'instrument: *treball* en català antic, i fins avui i tot, conserva encara el sentit de 'sofriment, dolor, pena'; de la idea de 'patir' es va passar a la d' 'esforçar-se', 'escarrassar-se' i, en fi, 'obrar, laborar, treballar'. □ 1.ª doc.: orígens.

«Qui més se *treba<l>larà* dels afers de Déu en est segle, major gazardó n'aurà e-l seu regisme» ('en el seu reialme, en el cel'), «si om --- ere cast e abstinent, mas caritat no avie en él, no li tenrie proð a salvament --- com lo sein ['campana'], qui sona e-s *treba<l>la* e a negú no té proð sinó ađ aquels qui l'ozen», *Hom.*, 3v1, 1v8. Reflexiu amb el sentit de 'escarrassar-se', 'patir, maldar per alg. c.', molt comú a 15 tota l'E. Mj., com en les *Homilies*; el creador del *Curial* volia mostrar «quant és gran lo perill, quantes són les sollicituts e les congoxes a aquells qui-s *treballen* en amor» (1.ª ed., 1).

El mateix verb *treballar*, -ar-se, sobretot en el període més antic, conserva encara ben sensiblement, amalgamada amb la de 'maldar, esforçar-se' la noció de tortura i pena que hom sent: «en la carnereria --- vehia ligar e auciere als carnicers, sens que-ls anyels no-s *treballaven*, e en pau reebien mort --- que, vehent auciere los anyels remembràs --- Crist, qui enaxí suaument com los anyels se lexà ligar e auciere per salvar los pecadors», Llull (*Blanq.*, *NCl.* II, 89.25); «s'is blasrà e-s *trabalà* Lansalot ---», Reixac (*Q.*, 47.13).

Com tr., sovint mantingué encara l'ús rigorosament etimològic amb sentit de 'turmentar, fer patir': «eu són endemoniada e *trebala-m* lo diable» (trad. «vexat me»); «co-l prebost d'una ciutat tolgués al bisbe un camp --- e per assò él fos molt *trebalat* per mot greus febres ---»; «enassí con tu ab dejunis as *trebalat* a tu, axí és mester qu'él *se trebal* per so que sia salvat», *VidesR.*, 104r2 (n. 60), 9r2, 6r2; «lo vici de glutunia --- tot jorn *trebay<l>a home*, e fa a home sostenir sovèn molts *treballs* en cercar ---», Llull (*Doctr. Pu.*, Gili, 147.19). D'on *treballat* 'afligit': «veniu los qui sou *treballats*, que yo us alegraré» en una traducció evangèlica del S. xiv que cita el *Dag*.

D'aquí que també passà a usar-se com a intr., de primer en el sentit de 'patir, sofrir': «que aqest mal hon yo *trabal* me sia levat» (on l'original fr. porta «je *me travail*»), Reixac (*Q.*, 45, 10); Nostre Senyor clavat en creu sembla que clami a la gent frívola que es diverteix en diversió pecaminosa: «tu *ba<l>les* ab los peus e eu *trabal* ab los peus»; «Crist en aquesta manera o reeb --- so és néxer e *trebalar* e murir», *VidesR.*, 85v1, 2v2. Evolucionant el sentit pot fer-ho amb matis purament passiu de 'estar afectat d'algun mal' (arribant fins i tot a la implicació d'algun mal o falta que hom comet sense creure-ho una pena) i així com es deia *treballar per la febre*, també: a l'hora del naixement de Jesús: «fo manifesta la nativitat de J. C. per so cor los sodomites qui en tot lo món eren, en aquel nuyt moriren ---: luđ és nada a els tan gran, que totz sels qui *trebalaven* per aquel peccat foren totz mortz», *VidesR.*, 19r2.

Notem, però, com s'esdevé més generalment que atenuant-se cap a la idea d'esforç intens, es vagi accentuant el matis de lluita tenaç, ferma, dura, i esvanint-se (sense desaparèixer del tot) la del patiment o dolor. Com en la historieta de les dues mones o *bugies* que «posaren lenya sobre una luerna, e cuydaven-se que fos foc, e bufaven --- per ço quel foc s'encenés; un pagay estava en un arbre e dehia a les bugies que no era la luerna foc, e les bugies no escoltavan ---; un corp dehia al pagay que no volgués *treballar* en correcció d'aquells qui no reeben doctrina; lo pagay avallà del arbre --- per ço que l'ohissen, e la una d'aquelles pres e aucís lo pagayay», *Blanq.* (*NCl.* I, 267.25); «sentenciada / per a penjar, / féu-se empenyar / a un bergant: / --- / fou prorrogat / l'executar / ---; / pres per partit / --- / fort *treballàs* / prest s'empenyàs, / quatre vegades / continuades / ---», JRoig (*Spill*, 3450).

I finalment, de la idea de 'maldar, escarrassar-se' s'arribà a simplement 'fer obra', ll. *laborare*, que ja apareix en textos del S. xv (c. 1460, *CoDoACA* xxii, 320) i fins de fi de S. xiv: «és offès --- Déu per lo pereós, car com contínuament ell lo provoca per diverssos aguyllons, empenyent-lo a *treballar*, e lo pereós jamés no se'n sent, axí com si era mort ---», Eiximenis (*Terç*, § 193).

Es superflu donar exemples posteriors d'un mot que en aquest nou sentit ha estat una constant en tots els àmbits i períodes de la llengua. En català ha tingut sempre *e*, en la primera síl·laba, sense l'assimilació *treba->traba-*, en què aquí coincidien port., cast., fr. i it. La pronúncia és doncs *trebalá(r)* en cat. occid. i val., encara que en aquest punt hi ha hagut alguna fluctuació al llarg de la frontera lingüística de l'O.: p. ex. se sent amb *a* en alguns parlars occidentals, sobretot els immediats al domini aragonès: com a la vall de Benasc («aquell prau no se *trabála*» Gavàs, 1965); o en parlars de cap a Morella i Maestrat: aquí i tot, no és general: a Xiva de Morella, sento netament *trabále* un cop (però un altre amb vocal dubtosa); a Herbés anoto *trabal-* en dos casos i *trabalá* en 5 (1961).¹

Viceversa, la nostra *e* penetra en l'arag., fins i tot en parlars xurros de la Serra d'Espadà (*trebahár* Alcúdia de Beo, 1961); i si bé a la vall de Gistau avui ja ho diuen amb *a* (la mantega, «la *trabahál* en un kabúelo» San Juan), l'evolució labialitzadora en *trab-* pressuposa una *e* prèvia: «tot o dia he *trabaláto*» em deia un llenyataire, i també m'ensenyà un camp que *se trabála*, «qué buen *trabaláador*» (i es corregeix: *trabaláador*) Bielsa (1965); altrament havia tingut més extensió, s'han anotat encara *traballo* i *treballar* a l'alt-aragonès d'Ansó, Ayerbe i Loarre; també *trabajar* a la Ribera navarresa; i, extremada fins a *i*, *triballo* i *triballar*, a Echo, Lanuza i Ipiés.

Àmb cronologia no gaire diferent l'evolució semàntica del mot ha estat bastant paralela en totes les llengües romàniques (és mot comú a totes les d'Occident): port. *trabalhar* 'esforçar-se', 'fer feina'; cast. *trabajar* ⁶⁰ [princ. S. XIII, 'esforçar-se, procurar', menys sovint